

զեր, ևն . . Սրանց համար ահա թէ ի՞նչ է ասում Հողովք: «Որոց բնաւից կիրառութիւնն եղեւ հարեցեալ ի բանաստեղծից ոչ միայն առ ի գեղեցկացուցանել զշարագրութիւնն, այլ եւ առ ի զտել եւ պարզել զդիտաւորութիւնն արտադրութեանց եւ առ ի կատարունակել զմերայինն հայկարանութիւնն: Թան զի միեւնոյն բառն առակցութեամբ սոցին ելուզանին կարէ զանազանն իմաստածու, որգոն: Ենթագրութիւնն, ըստորագրութիւնն, վերագրութիւնն, արտագրութիւնն, տրամադրութիւնն, տրարագրութիւնն, շարագրութիւնն, փաղագրութիւնն, մակագրութիւնն, ընդդիմագրութիւնն, առագրութիւնն, ներագրութիւնն, յարագրութիւնն, միջագրութիւնն եայն»^(*):

Այսպէս և այլ ոճով կազմուած են բազմաթիւ բառեր. ինչպէս՝ հոլովախնդրու, կատարունակել, ստորակացական, (փի. ըստորագասական), պարբեր ռչուրչը» (օր. պարբեր զարեգակամբն), երկպատկապէս ռերկու ձեւով, համահաստումն, եղերեցեալ (յանգած վերջացած, իբր լու տերմինէ), օր. եղերեցեալ ի լի (ին յանգող), ստորանկել, յանաւանդականութիւնն, նոյն իսկ փոխ են առել զուտ լատիներէն բառեր. ինչպէս՝ լու լեզու և վնասելու բայից լետես, լետես, լետէ^(**)):

Լատինանուն հայերէնը ապրեց ու գործեց երկու ամբողջ դար. սկիզբ առնելով Հռովմում Գուէճցիք կաթոլիկների մօս՝ 1580 ական թուերին, ապրելով իր լաւագոյն շրջանը ժջ. գարում, երբ բոլոր հայերի համար էլ դարձաւ բարձր ու գիտնական լեզու, իր մայրամուսն սկսեց Վենետիկում, Մխիթարեանների մօս, ժի. գարին: Մխիթար Արքան, կրօնի մէջ թէն հետևող Հռովմի, զգաց ու հասկացաւ թէ լատինաբան հայերէնը նորամուս և անհարազատ մի լեզու է, և թէն ինքն էլ տուեց իր ժամանակի տուբքը, բայց ակամայ: Յորդորում էր նա իր աշակերտներին հետզհետէ հեռանալ այդ լեզուից: Նրանք կատարեցին իր պատուէը. Զամէեանի քերականութեան հրատարակութեամբ (1779) մեռնում է լատինաբան հայերէնը:

ՊՐՈՖ. Հ. ԱՇԱԽԵՍՆ

ՑՈՒԵԼԵԱՐ Տ. ՀԱՅԿԱՁՈՒՆ ՔՀՆՅ.

ՈՍԿԵՐԴԵԱՆԻ ԽՕՍՔԸ

Հանոյքով հօս կը գետեղեցք Արժմանապահի Յորեկար Տ. Հայկաձուն Քհմյ. Ոսկերի խօսքը, իր յօրեկամի եանդէսին խօսուած:

Գեր. Ս. Հայր, Արժ. Հարէ
եւ Ազնիւ հանդիսական

Խօսելու կարգը իմս է. ու ես խորապէս յուզուած պիտի նախընտերէի լուել երէ այդ կարելի ըլլար ու պատասխ: Կրեակ զգալ անուուչ քիթ մեան եան եկար արտայալու համար այն՝ ինչ որ կը զգամ անենուու նանդէս իրեւ անմուաց երախապիտութիւն:

Առաջին խօսերս կ'ուզեմ որ ըլլան բառեր գնունակութեան ֆրոնց որուն պարգևներով իի եղած է կիանէս, եւ այդ պարգևներէն մեծագոյնն ալ՝ ըլլայու իր խօսարն պատօսեան եւ Ազգին ու Հայրենիքին ալ ծառան:

Երկրորդ խօսերս կ'ուզեմ որ ըլլան բառեր օրինութեան, արտանուած անունին եւ լիուակին բոլոր անոնց, ծնողք եւ դասիարակին բոլոր անոնց պիտի եւ դիտակցութեան մէջ, ինչպէս նաև խօսեր ըլլուցաւած լիքատակին անոնց՝ որոնք առաջնորդեցին զիս հանանայի եւ վարժապետի վսմ կոչումներուն:

Երրորդ խօսերս կ'ուզեմ որ ըլլան դարձեալ բառեր օրինութեան ուղղուած անունին եւ լիքատակին անոնց՝ որոնք բարերաները եղան կիանէս եւ մեկնասները գործեուս:

Պարագանականութիւնն առ շօրուրդ խօսերս ըլլան արտայալութիւններ՝ խօսարն յարականութիւնն եւ տեղապահ զգացնեներս Վեն. Հայրապետիս, որ գնահատեց ու պատուեց անսա անտարժան, օրչուուրեամբը, ծաղկեայ փիթիսի եւ լանջախաչի եւ տեղահարութեամբ Աւագութեան իրազոսի: Ենքն ասոնք ըլլային ու մեային խորդանաններ միաց եւ ո՛չ տիոյու ու զարգեց: Մաղկեայ փիթինն ըլլան ծաղկապար հոգիի, լանջախաչը՝ եւան նուիրեալ կիանէս եւ Աւագութիւնը՝ եւան ծաներ եւ նոր լուծի պարագանութեանց:

(*) Զառնութիւն Հայկարանութեան, էջ 155.

(**) Զարբէն. անդ, էջ 53.

Պարտականութիւնս որ հիգենորդ խօս-
ելու ըլլան դարձեալ արտայայտութիւններ
և ուղապարտ զգացումներ գիրեռուն համար
Օրինութեան զոր և օնորիցին ինձ Յոթեածիս
առքի իշխանները Եկեղեցւոյ. — Վեճ. Հայ-
րապետ Մեծի Տաճան Կիրիկիոյ, Ամեն. Ս.
Պատրիարք Եռուսաղէմի եւ Գեր. Ս. Առաջ-
նարդ Եփիպսոսի. որ անզին պատիւն ար-
քնածաց հովանաւուրելու Յոթելիսակամ պատ-
ույժ եւ Կարգադիր - Յանձնախումբերը, եւ
այժմ այ կ'ընծայէ իր նախագահութեան ուլիւն
ու օնորից մեծարանի սա հաղիստութեան:
Վեցերագ խօսերս կը փափաքիմ որ
ըլլան օրինայիր և օնահակալութիւններ Գե-

Վեցերագ՝ խօսես կը փափաքիմ որ
ըլլան օրննայիր ընթանակալուրիններ Գե-
րազին անդամներուն, Յոբէինական Պատուո-
ւ Կարգադի Յանձնախումբերուն, ու կր-
քարանի Պատ. Խնամակալուրեան. ուսուց-
չուրեան եւ բոլոր ազին սան - սահմանեաց՝
որոնք Եախանձեռնուրին ունեցան Յոբէին-
ին եւ Եախանձայուրուրին Յոբէինական
հանդսին օժեղ ու վայելուշ կատարման:

Ուրեցարդ խօսերա կ'ուզեմ որ ըլլան
ջերմագին ևնորհակալրութիւններ անոնց որ
իրենց զնահատական, ևնորհաւորական եւ
խնդրական զիրերով եւ միասին ապրուած
կեսերի եւ կատառուած զործի սրայող լու-
ւերով զարգարեցին «Յորբէլինական Յուշար-
աւան», ընծայեթով զայն սիրուն ու քանկա-
գին լիւատակարան մը իրենց բարութեան
ու բարեացակամութեան եւ մեր ալ երախ-
ագիսութեան:

Խններոց խօսիք օրինակը տնուհա-
կալուրի Աննենին անոնց՝ որ ի գնահատութիւն
բազմաւեայ ծառայութիւններուս, եւ ի բա-

զալեռութիւն բարձրութեան հայրենասիրական կրական գործիս, եւ յօժանակուրիս զքրական զործերուս հատաքաման. Յոբեկանիս առ.թիւ բրին նույիրատուութիւններ:

Բիւրից օրնենքալ եւ զովեալ ուրեմն այս
բոլորը եւ անոնց հետ դուք ամենին, Ազգին
հանգիսականներ, որ իբրև հոգեւոր եղ-
բարյներ, զաւակներ եւ սահեր, եկած եկ
խռովներամ եւ բոլորած զայն որ եւկար
տարիներ սիրով եւ յօժարակամ սպառեց Ձեզ
համար ունիչ եւ ուժ, որուն լիովին արծանի
էիք իբրև հօս եւ սահեր, եւ որուն մըս
արծանի կը մեաք իբրև Ազգին քանկազին
զաւակները:

七

Քահանայութիւն եւ Վարժապեսութիւն:

Թոյլ կուտամք, Ազնիւ հանգիսականներ,
որ խնդրեմ Ձենք պահ մը կանց առնել
միասին, շարաշար նսեմացած՝ բայց յաւե
վսեմ ոս կոչումներուն առջեւ, որոնց սո-
նեցեալ խոնարի եերկայացուցիչն ըլլալու
պատին ունիմ այսօր:

Հարցենեմ ուրեմն թէ ի՞նչ է իսկապէս պատօնը հօմարիս քահանային: — Ազնի՛ւ հանդիսական:

Պատասխանը որ պիտի տամ՝ ոչ նորութիւն մըն է ինձնաստեղծ եւ ո՛չ ալ համար կամ բանաստեղծական բացառութիւն, այլ լուսածում մը, կամ հասատում մը համոզումին եւ հաւաքին անոնց, «որոնք կրօն ունին, որոնք անդամն են Եկեղեցիի մը եւ յանձին հանանային կը հանշեան իւնենց նոգեւոր ու բարոյական կեանին հովիւն ու առաջնորդը, ու զայն կը կոչեն Տեր. կամ Տեր հայր:

Տեր, Տեր հայր..., սո՞յն կոչումները, Ազնիւ հանդիսականներ, տիղոսներ չեն եւ ոչ ալ ազնուանիք բառեր, այլ խորհրդաններն են սրբազն պատօնի մը՝ այդ պատօնը զիտակցուն ուղաղին եւ առնող կրողին համար: Եւ ի՞նչ է եռորդինը այդ հանանային սրբազն պատօնին:

Քահանան, Ազնիւ հայրեր, եղբարյներ, քյոյեր եւ զաւակներ, Քահանան կ'ըսեմ՝ իբրև հոգեւոր ու բարոյական առաջնորդը իր հօփին, պատօն ունի զայն առաջնորդելու Անոր՝ որ Արարիշն է Տիեզերին, ու Աղջիւնը է կեանին եւ հոգիին եւ Վառարան՝ զանոնք — կեանին ու հոգին կ'ըսեմ — ծնող, ուրծող ու վարող Ուժին եւ Օրենին. Ուժ եւ Օրեն որ բարոյական իմաստով մը կը կոչուին ճշևարտութիւն, Գեղեցկութիւն, Արդառաւրին եւ Տեր եւ զար մեկ բառով կը կոչեն Աստուած: Այս՝ Ազնիւ հանդիսականներ Քահանան պատօն ունի իր հօքը առաջնորդելու ճշևարտութեան, Գեղեցկութեան, Արդառութեան եւ Տեր՝ Աստուծոյ:

Պիտի հարցնեմ ինչպէս սակայն: — Դաս պարզ է — պիտի առանորդ՝ իր հաւաքին, իր գիտութեան, իր խորհրդապատ ոգիին եւ իր սրբոյն զօրութեամբ՝ նախ ինքնի բացեր բացարանը ասուածոյ՝ լեցուելու համար Անոր հոգիով. Անոր հոգիով՝ որ լայս է ճշևարտութեան, որ ևեռին է իմաստութեան, որ զօրութիւնն է Արդարութեան, որ ամենակարողութիւնն է Միքոյ, որ բարոյակիւնն է բարութեան, որ խաղաղութիւնն է ուունչի, եւ այդ բոլորով կատարելութիւնը բոլոր ըրենարկներու եւ գեղեցիութեանց: Եւ Երկրո՞յ իր հօքը առաջնորդելու պատօն ունեցող Քահանան, այսպէս լեցուելէ յետո Աստուածոյն հոգիով՝ պէտք է դառնայ իր ժողովուրդին իբրև մարդը Աստուածոյ, իբրև կ'ըսեմ՝ մեր լի՛ ևնարհօն եւ ճշևարտութեամք.» պէտք է դառնայ՝ բարուելու համար իբրև

ցոյ օրհնութեան անոր կեանին ներս, ապրելով ըսել կ'ուզեմ նախ ինքը՝ եւ ապրեցրնելով իր ժաղովուրդը՝ սիրոյ, սրբութեան, բարութեան, բաղրամութեան, արզարութեան եւ խաղաղութեան աստուածային կեանին մը օնորհազարդ, եւ ո՛չ բէ ըլլալով ու մընալով մայս եւ միայն ազօրոյ, պատարագով, երգող ու ծխախասար պատօնեալ:

Անմի, Ազնիւ հանդիսականներ; Կամ մը բառով ուրուազդուած, պատօնը Պահանային:

Եւ ինչո՞ւ այս պատօնը համես կրօնական Քահանային եւ ո՛չ նութրազետութեան միւս ներկայացուցիչներուն, քեւեւ հարցենն ումանիք: — Բարձուրէն աւնուած եւ զիտակցուն ըմբառուած՝ այս է պատօնը նաև բոլոր հոգեւորականներուն, բայց մանաւակ Քահանային՝ որ ժաղովուրդին ծոցէն եած եւ ժողովուրդին ամենօնեայ ծառայութեան մասին: — Մարմարու աւնուած է ի իբրև Տաներէց՝ միւս ու սերուէն կապուած կեանին ու հոգիին իր բանաւոր հօփին: Միւսները եք մեր ընդ մեր կը տեսնեն ժողովուրդը, կ'այցիւին անոր, կը խօսին բեմերէն ու կը բարողնեն իրեն Աստուածն ու Ռդին, ինչ, Քահանան, պարտի այդ խօսնութը եւ անոնցմով պատզամուած ասուածային կեանին տանիլ տուերուն, ներօշել հոգիներուն եւ իր հոգիով՝ իբրև մասանս աղբիւր կենցանարար եք կարելի բ ըսել՝ հոսիլ ժողովուրդին կեանին ներս, ոռողելու եւ մօակելու համար ինն, Նկեղեցոյ բեմերէն ներուած եւ մանաւան իր խիւ սրբուն բափուած սերմեր կրօնական ու բարոյական հօնուցմով ճաղկապարդուած հոգիներ ու կեսեմեր նութեան համար Աստուծոյ, Ազգին ու Հայեներին: Այս՝ սիրելիք, Քահանան պատօնեան Աստուծոյ անուն հոգիին՝ այսպէս հոգինուն զատիշարակը պարտի ըլլալ իր ժողովուրդին:

Խոկ Վարժապե՞սր...

Ազնիւ հանդիսականներ, եք Քահանային պարտականութիւնն է բարձրանալ Աստուծոյ՝ յետո Անոր բարձրացնելու համար իր ժողովուրդը, վարժապես ալ պատօն ունի, իր խնամքին յանձնուած մանուկներու հոգիին մէջ հնացող աստուածային ուժերը, այսինքն՝ մէքին լոյսը՝ կամ համարտութիւնը, սրբին սկրը՝ կամ բարութիւնը, խղին ձանը՝ կամ արգարութիւնը, կամքին ուժը՝ կամ հոգիին

բափը դեպի կատարելուրիւն՝ արթնցնել, ա-
նցնել, զօրացնել եւ հասցնել իրենց լրու-
մբն, եւ այդպէսով կերծաւած տիպար հազիին
եւ ձեղեցիկ կեանէին մեկ երեւան քերել
Աստուածատիզ մարդը ուրիշ խօսով՝ Քա-
հանային նևան փոխանակ Աստուածու-
թիւնը — Դռւ հասկցէք կատարելուրիւնը —
Եկինքի բարձրուրիւններէն իշցնելու, վար-
ժապետին պատօնն է զայն յարնագործել հո-
գինները խորեւեն՝ մասկումովք անոնց բազ-
մազան ընդունակուրիւններուն, որպէս զի-
այր կերպով երեւան եկած մարդը, մեկ կող-
մեն ապրի յաջող եւ հզօր իր կեանքը մեր ան-
ցաւոր աշխարհին, միւս կողմէն ալ իրա-
զորք իր ենակատագիրը անմահական եակի:

Ահաւասիկի՝ սիրելի հանդիսականներ,
իչ մը թերեւս վերացականօւն ու չոր կեր-
պով ներկայացուած պատօնները ճշմարիտ
Քահանային եւ Վարժապետին, ուռեմ, մար-
դի՛ք ողքի ու նկարագրի, իբրև գիտակից
հովիր ու մասկ, եթ ուզեն եւ աշխատի՛ն
կարող են հրաւափոխիլ մարդը եւ յեղա-
օրշչել Անոր բախոր, տալով անոր անմահ-
ներու երանական ճակատագիր:

Երկարեցի, Ազնի՞ւ հանդիսականներ, կը
ներէք, բայց կ'ուզէի եւ պէտք էր բաել կամ
յիշեցնել Ձեզ գեր այսան մը՝ նայուածները
բառնացնելու համար եկար ու բերի երեցին
ու վարժապետին ընթմէցէն՝ իտևալ Քահա-
նային եւ Պատիհարակին, որպէս զի Ձեր
հոգիները վերանան՝ մանաւանդ ան՛նց սփ-
րոն, ան՛նց յարգտեմին, ան՛նց հիացու-
մին՝ եւ ան՛նց կարօսին . . .

Նղբայներ եւ Խոյք'ր, հօգեստն ասն
ու սահմանի կին'ր, վասեմական այս զոյց կո-
չումներով մատչ գործեցի Ձեր կեանիներէն եւ
հոգիներէն ներս. եղայ կըսեմ Ձեզի՝ նովիր
ու մօակ, Քահանայ եւ Վարժապետ: Քա-
հանայ՝ ի՞նչ չափով լոյս, լոյս եւ ուժ բերի
Ձեզ երկիրելուն, եւ անմազով ի՞նչ ասինան
լրսաւուեցի, մխթքանքի եւ զօրացուցի Ձեր
կեաննեն ու հօգին...: Եւ վարժապետ՝ Պարձեալ
ի՞նչ չափով լազողեցայ մշակել ու դուրս բե-
րել Ձեր հօգիններէն՝ աստուածայինը, եւ ի՞նչ
չափով նևմարի մարդու, քիսունեալ, ճայ-
րենաւր եւ մարդասր տիպար մարդու կեր-
պարանէն եղան առ Ձեզի:

Ո՞հ, զիտեմ, ի՞նչ ալ բան ինձի բարի
ու բարեցակաս բազմութիւնները ժողո-
վուրդիս եւ երած ինգեծին զաւակներուս,
զիտեմ՝ քէ շատ եկա եւ աննեաս եղաւ չափը
լոյսին, չափը լոյսին եւ չափը Առաւածա-
յին Ոյժին ու Շաբախին՝ զար ջամփեցի Ձեզ
եւ որուս համար՝ ներեցէք ինձի այժմ՝ եղ-
բայրներ, բայց եւ զաւակներ՝ Ներեցէք՝
կամայ քէ ակամայ բերացաւներուն բայց
եւ զիտեմ՝ ու վասնին քէ զիտեմ՝ քէ փոր-
ձեցի կարելին եւ այդ է կարծեմ պարտակա-
նութիւնը իւրաքանչիւր պարկես պաօսո-
նեին: Աւելին ու բաղդալին՝ սպասուած տի-
պար եւ արժանաւու երկցի ու վարժապետէ,
ո՞հ, ատիկայ էր, եղաւ, և՛ ու մնաց երազը
կեանին ու բաղդալին նոգիրա մեր ցեղին
նակատագիրը վարող ո՞չ միայն նոգեւոր եւ
մաւար՝ այլ բոլոր առաջնորդներուն մասին:
Քիտէք, սիրելինք, քէ մեր սկզբանուղը զեղե-
ցիկին եւ կատարելին սէրն ու նաշակը սր-
նուցանող եւ աննես սաշացալիմին եւ ապրա-
մին համար պայքարող ու բազո՞ւմ ինչ,
չըսելու համար ամիս ինչ զոհաբերող ու
զոհաբերուլու միշտ պարտաս ցեղերին մին
եղաւ կ: Աւստի, վասնի եմ, Հարեւերին
դուրս քէ Հայրենիքն ենրա վերածնուող իր
կեանին առաջին, են լուրջ եւ առողջ ձրգ-
ուսւմներն մին պիտի ըլլայ պարասաւրինը
համարիս Առաջնորդներու, ունեն շարքին
իցին չմանցուիքն՝ եւ զիտեմք քէ չեն մոռ-
ցրած նովիւներն այլ նոգեւոր: Հովկւներ՝
որոնք, իրենց հաւատինին, լոյսին եւ սիրոյն
լոյս ըմպած լուսաւորչաց կանքելին եւ ի-
րենց ինենամուաց նաւիրումին ոգին ծնած
Հայաստանց նկեղեցիով անձնաւուեան ցե-
ղին անմար ու անմեռ զիտակցուրենին,
ձեռն ձեռնի Առաջնորդներու հետ մաւարու-
մարմնաւոր, պիտի առաջնորդին մեր ազնը-
ւական ցեղը՝ լուրմին իր նակատագրին՝ որ
է Առաւածայինը յամենային, այսինքն՝ գե-
ղցիկը, բարին ու կատարեալը կեանինք՝
զարծի մէջ:

Ուշեմն կեցցի յաւես ազնուական ցեղն
մեր հայկացնեան, ու կեցցէն անօր սեղան-
եեռուն պապաւրկու՝ Վարժապետն ու Քա-
հանան: